

NƏSİMİ İLİNDƏ NƏSİMİ DÜŞÜNCƏLƏRİ

Nəsiminin məhəbbət lirikasının bəzi məqamlarından seçmələr

Məhəbbət lirikası insanın sevgi hissələrinin özünəməxsus dünyasını yaradan xüsusi bir janr kimi səciyyəvidir. Burada ilk növbədə müəllifin subyektiv hiss və duyğuları üstünlük təşkil edir. Bu hissələr Nəsimi üçün də yetərincə səciyyəvidir. Belə ki, Nəsiminin yaradıcılığında ictimai-sosial, siyasi-mədəni, ədəbi-əxlaqi və fəlsəfi-estetik problemlərlə yanaşı, saf məhəbbət, sevgi hissələrinin tərənnümü şairin gənclik illərində qələmə aldığı nümunələrdə daha böyük üstünlük təşkil etmişdir. Onun məhəbbət mövzusunda yazdığı şeirləri, təbiətə vurğunluğunu əks etdirən beyt və poetik misraları oxucuların zövqünü oxşamaq baxımından diqqətə cəlb etməkdədir. Nəsimi real insan hissələrini, eşq və məhəbbəti elə təbii oxşatmalarla vəsf etmişdir ki, bu qəzəllərdə şairin sevgilisi səmaldakı Günəşlə, Ayla müqayisə edilir. Sevgi şeirlərində mübaligələrdən bol-bol istifadə edən şair insan gözəlliyini xüsusi məharətlə təsvir edir:

*Mərhəba, xoş gəldin, ey ruhi-rəvanım, mərhəba!
Ey şəkərləb yari-şirin, laməkanım, mərhəba!
...Könlümə heç səndən özgə, nəsnə layiq görmədim,
Surətim, əqlim, üqulim, cismü çanım, mərhəba!
Ey mələk surətli dilbər, can fədadır yoluna,
Çün dedin ləhmikə ləhmi, qanə qanım, mərhəba!
Gəldi yarım naz ilə, sordu, Nəsimi, necəsən?
Mərhəba, xoş gəldin, ey xırdadəhanım, mərhəba!*

Nəsiminin gözəli adı gözəllərdən deyildir. Həmin gözəl onun “ruhi-rəvanı”, “şəkərləb”, “laməkani”, onun özünün “surəti”, “əqli”, “cismicani”, “mələk surətli dilbər”i, “xoş gəl”ib şairin halını sormuş “xırdadəhanı”dır. Lakin Nəsimi gözəli vəsf etməklə də işini bitmiş hesab etmir. Bunu biz “Bu necə qəddü qamətdir ki, bənzər sərvə – balayə” qəzəlində yaxşı görə bilirik:

*Bu necə qəddü qamətdir ki, bənzər sərvə-balayə,
Bu necə hüsnü surətdir ki, nur ehsan edir ayə.
Cəmalında münəvvər ay ilə xurşid, ey dilbər,
Mələkdir valehü heyran bu gün bu hüsnə-zibayə.
...Vüsalın istəyən aşiq əcəb sevdəyə düşmüşdür,
Cahanü canı tərək eylər, düşər hər kim bu sevdəyə.
Gözündən gərçi pünhandır niyarın surəti, amma
Gözünən vəchidir anın nəzər qıldılca hər cəyə.*

Nəsimi gözəlin qəddi-qamətindən, hüsnündən, surətindən, camalından vəcdə gəlməklə özünü ecazkar bir dünyada hiss edir. Onun gözəlinin ləli-əhmər, dişi dürrü-gövhərdir. Həmin gözəlin “vüsalın istəyən aşiq” elə bir sevdəyə düşmüşdür ki, hər hansı bu sevdəyə düşəsi bir kəs bunu eşitsə, onun canı bu əzabə dözə bilməyib, cahanı tərək eyləyər. Nəsimi gözümüz qarşısında elə bir aşiq obrazı yaradır ki, o, sevgilisinə yetişmək üçün bütün əzablara qatlaşmağa hazırdır.

Nəsimi nəinki ictimai-fəlsəfi, həm də sevgi-məhəbbət mövzulu əksər şeirlərində insanların mənafeyini qorumağa çalışır. O, yaşadığı mühtdəki vəziyyəti yaxşı görür, dərk edirdi. Buna görə də məhəbbətlə bağlı qəzəllərində cəmiyyət, mühtlə ilgili fikirlərini də əşiqanə misralarda, təbiət, peyzaj təsvirlərində uğurlu şəkildə ortaya qoyurdu. Bunu yaxşı görmək üçün müəllifin “Səhərdə gül üzün şaha, çü gülşəndə gülab oynar” şeirinə müraciət etmək kifayətdir:

*Səhərdə gül üzün şaha, çü gülşəndə gülab oynar,
Anı görüb səfasından fələkdə afitab oynar.
Əcəb zati-mütəhhərsən, nəzrin yoxdur, ey dilbər,
Vücutun nuru bərqindən camalında inqab oynar.
Çü gördü qəbqəbin əynim, dedi görürün tamaşayı
Ki, ləlin höqqə altında müəlləq durmuş aboynar.
Qurulmuş məclisi-şahi, çalınır cəngü, ney, qanun,
Tərənnüblər qılır mütrüb, ara yerdə şərəb oynar.
Fələk tərsinə dövr eylər, məgər axır zaman oldu,
Qəfəsdə tutiyü qumru, çəmənlərdə qürəb aynar.
Fərəhdə cümlə uşaqın fəqanı göylərə ağıdı,
Həsəddən zahidi – xüşkiin qabağında xunab oynar.
Nəsimi, uşbu ənvarın şüasından münəvvərdir,
Kitabü nərdü şətrəncü odü yel, su, tırab oynar.*

Qəzəlin bütün beytlərində müəllifin gözəllə bağlı qələmə aldığı fikirlər çoxsaylı bədii – təsvir vasitələrinin köməyi ilə xüsusi bir ovqat yaradır. Nəsimi həyat və cəmiyyət haqqındakı fikirlərini gözəli vəsf etdiyi kontekstdə böyük ustalıqla oxucuya çatdırır. Belə qeyri-adi poetik assosiasiyaların köməyi ilə şair səhər vaxtı gözəlin üzündəki tər damllarının gilab təsirini bağışladığını

və günəşin də bu gözəlliyə biganə qalmadığını göstərir. Nəsimiyə görə məşuq o qədər gözəldir ki, onun üzündə niqab da oynayır. Cəng, ney, qanun çalınır, xanəndələr bu gözəlliyi tərənnüm eyləyir, şərəb ortaya gəlir. Əgər qəzəlin birinci dörd beytində Nəsimi gözəli belə vəsf edirsə, sonrakı üç beytdə o, dövrün siyasi-ictimai proseslərinə biganə qalmayaraq, tuti və qumrunun qəfəsdə qaldığını, qarğanın isə çəməndə oynadığını söyləməklə mövcud gedişata və ədalətsizliyə öz etirazını bildirir.

Nəsiminin lirik yaradıcılığında sevgi və məhəbbət hissələrinin öyülməsinin mühüm yer tutması, onun bu yüksək hissi qavrayışı həm də mühüm fəlsəfi-estetik-etik kateqoriya kimi nəzərdən keçirməsi ilə bağlıdır. Nəsimi hürufilərə xas olan mühüm cəhət kimi məhəbbətin mahiyyətinə, yetişmək üçün yeganə yol kimi Allaha bağlılığı qeyd edir. Odur ki, Nəsiminin bu tipli nümunələrinin dili o qədər həlim, elastik və zövqlüdür ki, onlarla tanış olarkən qeyri-adi ecazkar bir aləmə düşürsən:

*Getməyə əzm eyləmişsən, ey dilaram, eyləmə!
Həşbətənlillah, məni bisəbrü aram eyləmə!
... Ömrümün sübhü üzündür, bəxtimin şamı saçın,
Getmə, ey dilbər, gözündən, sübhümü şam eyləmə!
...Eşqini tərək etmək istər könlüm, amma çin degil,
Ya İlahi, kimsəyi sən bisərəncam eyləmə!*

Doğrudan da necə bir ecazkar aləmdir, hissələrin uçuşu da burada qeyri-adi. Nəinki örnək gətirdiyimiz bu qəzəldə, həm də digər çoxsaylı lirik hissələri tərənnüm edən digər nümunələrdə şairin gözəli, qadını vəsfı dəyərli misralar, beytlər və bəndlər vasitəsi ilə tərifi və təqdir etməsi ilə oxucu marağına səbəb olur. Buna görə də Nəsiminin gözəli “könlü yanmışın sevdasını xam eyləmə” deməsi gözəlin, “üzünü ömrünün sübhü adlandırması” ilə yanaşı, onun “gözündən getməməsini”, “sübhünü şam eyləməməsini” xahiş edir. Eyni zamanda şair gözəlin eşqini könlünün tərək etmək fikrində olduğunu dilə gətirsə də, ilahiyyə müraciət edərək “kimsəyi sən bisərəncam eyləmə” deyər Yaradana yalvarışlar edir.

Beləliklə, görürük ki, Nəsiminin məhəbbət lirikasının ümumi məzmununun və mənzərəsinin yaradılmasında onun dini-fəlsəfi baxışları ilə yanaşı, həm də məhəbbət lirikasının qeyri-adi dünyasının özəlliyinə daxil ola bilməni bacarmaq zəruridir. Böyük mütəfəkkiri öz sevgi hissələrini daha çox fəlsəfi müstəvidə ortaya qoyur. Bu cəhətinə görə onun məhəbbət poeziyası nəinki Azərbaycanda, həm də İranda, İraqda, Suriyada, Türkiyədə, Özbəkistanda, Türkmənistanda və digər ölkələrdə sevilə-sevilə oxunmuş, indi də oxunmaqdadır. Odur ki, Nəsimi azadlıq sevr bir sənətkar kimi yaşadığı siyasi-ictimai, mədəni-ədəbi mühtin əksər tərəfləri ilə yanaşı, insanın məhəbbət duyğularını öz yaradıcılığında məharətlə təsvir etməyi bacaran fikir sahibi kimi özünü təsdiq etmişdir. Onun gözəlliyi, saf məhəbbətli tərənnüm edən lirikası bundan sonra da neçə əsərlər yaşamaqla, həm də bu mövzuda yazan şairlərin məhəbbət lirikasına impuls verəcəkdir.

*Pərvanə Həbib qızı Məmmədova
Azərbaycan Texniki Universiteti
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
parvana.mamedova.72@mail.ru*